

POSUDEK LICENCIÁTNÍ PRÁCE

Michal Sklenář, *Vývoj a proměny české katolické liturgiky v české liturgické literatuře (1772) 1852–1962, Praha: KTF UK, 2015*

Předmětem tohoto oponentského posudku je licenciátní resp. rigorózní práce, kterou její autor, Mgr. et Mgr. Michal Sklenář, věnoval vývoji české katolické liturgiky v období mezi roky 1772 a 1962. Jde tedy o příspěvek k dějinám české katolické teologie, a to příspěvek zásadní, neboť – jak autor právem konstatuje – „dějiny české katolické liturgiky představují jeden z oborů české teologické vědy, jejichž dějiny dosud nebyly zpracovány“ (s. 10). V tomto smyslu je posuzovaná práce významným počinem, i když má charakter prvního, velmi zdokonalitelného pokusu. Právě do služeb tohoto budoucího zdokonalení kladu i kritickou a obsáhlou povahu svého posudku.

FORMÁLNÍ HLEDISKO A STRUKTURA PRÁCE

Práce dokládá, že autor je zkušený, vůči formálním aspektům pozorný pisatel. Z hlediska gramatického a stylistického není mnoho co vytknout. Rozsah je adekvátní. Celková typografická úprava je vyhovující. Citační pravidla KTF UK nejsou dodržována zcela důsledně. U monografií, kolektivních monografií a sborníků není koherentně užíváno označení čísla svazku (včetně stylu písma) a interpunkce mezi titulem a podtitulem; výjimečně se objevilo pochybení s užitím stylu písma v titulu (kniha J. Bartoně). Jeden text (V. Machálek) je citován tak, jako kdyby se jednalo o článek v periodiku, přestože jde o (periodicky vydávaný) sborník. Články autor cituje způsobem, který se od pravidel KTF UK liší: neuvádí ročník a neřadí údaje předepsaným způsobem. Jeho vlastní citační úzus je nicméně koherentní (až na nepravidelné užití „In“ před názvem periodika). Výjimečně není název periodika v kurzivě (článek O. Bastla), případně se objevuje mezi názvem periodika a číslem svazku čárka (např. článek T. Ehrenbergera, P. Macka). Všechny tyto skutečnosti se promítly i do závěrečné bibliografie. V ní se objevují i problémy další. Citace dvou článků je neúplná: chybí čísla stránek (P. Macek, J. Šotola). Jeden údaj (u časopisu *Duchovní pastýř*) není provázen názvem článku; zřejmě chybí již v periodiku samém, pak ovšem mělo být užito první slovo textu umístěné v hranaté závorce. Dodávám, že dvě monografie F. Kunetky nejsou odděleny na samostatné řádky a objevují se tu citované stránky. Pozastavuji se nad přítomností knih J. Foltynovského, K. Konráda a F. B. Lukeše v tištěných pramenech. V textu se objevují chyby, které přičítám – stejně jako i některé nedostatky věcné – dosti zřejmému spěchu, v němž práce vznikala. Nebudu je vypočítávat.

Struktura práce je v pořádku: objasnění epistemologické povahy dějin české katolické liturgiky; bibliografická rešerše stanovící pramennou základnu k dějinám české katolické liturgiky; vlastní dějiny české katolické liturgiky prizmatem typické liturgické produkce. Úvod, závěr, seznam použitých pramenů a literatury.

I. ČÁST

První část licenciátní práce je věnována „vymezení základních pojmů“. Jde o vstup definující povahu kvalifikační práce. Má ukázat, v jakém smyslu lze dějiny české teologie resp.

liturgiky považovat za integrální součást teologie resp. liturgiky jako takové a tedy také za důležitý úkol, jemuž je třeba se věnovat. Autor postupuje v šesti krocích rozdělených do dvou skupin: definice teologie jako vědy, epistemologický statut dějin teologie, objasnění sousloví česká katolická teologie a charakteristika stavu bádání; definice liturgiky jako vědy, epistemologický statut dějin liturgiky, charakteristika stavu bádání o dějinách české liturgie a o dějinách české liturgiky. Stručnost, s níž autor k tématu přistoupil, s sebou bohužel nese i jistou nejasnost a nesoudržnost poskytnutého sdělení.

Teologie je definována jako studium tajemství Boha zjeveného v Kristu a jako artikulace zkušenosti víry těch, kdo jsou ve společenství s církví. Význam sousloví „artikulace zkušenosti víry“ zůstává neobjasněný, i když právě ten by asi umožňoval přímou spojitost se sledovaným tématem, byť ovšem při jasnějším užití pojmu víra (práce zůstává jenom u víry osobní a víry církve, aniž by rozlišil mezi *fides quae* a *fides qua* a aplikoval tuto distinkci na své téma). V každém případě platí, že autor svou definici teologie organicky nepropojuje s definicí dějin teologie. Těmi rozumí snahu ukázat „způsoby (včetně kontextu, důvodu apod.), jakými se v církvi na základě víry přistupovalo ke zjevení“ (s. 13). To je však definice velmi vágní, vždyť forem „přístupu“ ke zjevení je velké množství. Povaha dějin teologie je dále objasněna analogií mezi historií a teologií (s. 13–14), jež je nakonec rozpracována i ve vztahu k liturgii (s. 21–22): v liturgice, která studuje bohoslužebný život církve, lze nalézt specializovanou část, která studuje i dějiny této disciplíny samotné (dějiny liturgiky v širším slova smyslu) a kterou lze dále rozčlenit na historickou liturgiku („dějiny vztahování se k předmětu vědecké disciplíny“, „způsoby a podoby bohoslužebného života církve a jeho reflexe“) a dějiny liturgiky v užším slova smyslu („dějiny vědecké disciplíny“, „instituce, osoby, fenomény“).

Jsem přesvědčen, že si celá tato analogie žádala lepší rozvinutí. Již tvrzení, že základním předmětem teologie je dějinná skutečnost zjevení, vyžaduje upřesnění. Zjevení je totiž v daných souvislostech implicitně označeno nejenom za skutečnost dějinnou, ale i za skutečnost minulou. Bylo by proto bývalo zapotřebí objasnit, v jakém smyslu je zjevení minulostí, a vpravit do úvah apoštolskou tradici (ta zůstala zcela stranou). Tím by bylo zjevení organicky spojeno s dějinami církve i s dějinami teologie, aniž by se však teologie stala vědou čistě historickou. Lépe by se autorovi odpovídalo na otázky: Je-li cílem teologie poznání Boha a jeho vztahu k tvorům, co je cílem dějin teologie resp. dějin liturgiky? Mají přispět k poznání samotného Boha, nebo jsou pouhým projevem zájmu o minulé okamžiky lidských dějin? Platí i o nich, že „každá teologická disciplína je způsobem recepce zjevení a reflexí víry“ (s. 18)? Proč jsou dějiny teologie resp. liturgiky nezbytné pro teologii resp. liturgiku samu?

Mám za to, že nebyla dána jasná odpověď. V kapitole o liturgice a dějinách liturgiky totiž nevidím dobře souvislost s tím, jak autor definoval teologii a dějiny teologie. Nemyslím také například, že lze za *obiectum formale* liturgiky označit prostě církev (s. 18), neboť to nepřináší nic specifického ve srovnání např. s pastorální teologií, katechetikou apod.; spíše bych hovořil o bohoslužebném shromáždění atp. (srov. lépe na s. 20). Podobně bych se nespokojil s tvrzením, že církev liturgickými znamenímí ve svém slavení odpovídá na Boží sebesdílení (s. 18), neboť toto sdílení se děje právě jejich prostřednictvím, když totiž skrze ně Kristus koná dílo spásy (pročež nepřicházejí až v odpověď). Navíc se bohoslužebné shromáždění právě v liturgii stává církví, když je k sobě Kristus přidružuje a dává mu podíl na svém vztahu k Otci a lidem (pročež církev neexistuje předem jako subjekt schopný samostatné odpovědi). Atp.

Osobně bych preferoval, kdyby byl autor hledal spojitost mezi zjevením, teologií a dějinami teologie resp. mezi liturgií, liturgikou a dějinami liturgiky právě prizmatem tradice.

V souvislosti s tématem práce mohla být evokována a promyšlena věroučná konstituce *Dei verbum* 8: „Církev ve své nauce, životě a bohoslužbě zvěčňuje a všem pokolením předává všechno, co sama je a v co věří. [...] Chápání předaných věcí a slov vzrůstá [...] přemýšlením a studiem věřících [...]. Církev totiž během staletí směřuje k plnosti Boží pravdy, dokud se na ní nenaplní Boží slova.“ Bohoslužba je děj, jímž církev traduje všechno, co sama je a v co věří: Boží společenství s lidmi. Je to děj, díky němuž trvá Boží zjevení završené v Kristu, protože tu Bůh sdílí sebe sama v Kristu a církev v témže Kristu přistupuje s úctou a láskou k Bohu. Liturgika je pak teologickou reflexí tohoto dění. Jako taková začíná vlastně už vědomě prožívanou (reflektovanou) liturgií samotnou a následně pokračuje mimo rámec liturgického jednání studiem a reflexí, které se snaží liturgickému ději porozumět z pramenů zjevení a se stálým zřetelem k dějinám liturgie, jež chápe jako specifický projev apoštolské tradice. Dějiny liturgiky pak stojí ve službách vyšší kvality liturgiky aktuální, neboť jí poskytují nástroje k ponaučení z toho, v čem byly její předchozí snahy zdařilé nebo chybné. Tak stojí, konec konců, i ve službách aktuální liturgie.

Specifický krok autorových úvah představuje snaha vymezit sousloví „česká katolická teologie“ resp. „dějiny české teologie“. V diskusi s Vojtěchem Novotným a Ctíradem V. Pospíšilem navrhuje vlastní definici české katolické teologie. Uvádí, že českou katolickou teologií se míní teologická reflexe katolického křesťana, jehož mateřským jazykem je čeština a který žije a tvoří na území české nebo moravské církevní provincie, případně i mimo ni, pokud se ovšem k české teologické tradici explicitně hlásí (s. 16–17). Nevidím dobře, čím se toto vymezení liší od teze Pospíšila, který za českého teologa považuje toho teologa, který publikuje především česky, protože se vědomě přihlásil k českému národu jako svému a jeho mateřským jazykem je právě čeština. Domnívám se, že si celá tato otázka žádá nové uchopení, a to takové, které se poučí též z definice dějin české literatury a české filosofie. A také takové, které se lépe vystaví námitkám, jež jsem formuloval v knize *Teologie ve stínu*. Buď jak buď, autor se přihlásil k tomu, že za českou katolickou teologií považuje teologickou reflexi zaznamenanou v českém jazyce a vzniklou především na území české nebo moravské církevní provincie. S tímto předznamenáním pak přistupuje i k dějinám české katolické liturgiky. Není proto zřejmé, proč do své bibliografie zařadil i překlady agend, rituálů a misálů (s. 34–38), alespoň pokud nejsou provázány podstatnými úvody a komentáři z pera českých teologů, a také překlady liturgicky zaměřených knih vzniklých původně v cizině (s. 38–39). Poskytnuté definici české liturgiky to, myslím, neodpovídá.

V kapitole dějiny české liturgiky (s. 22–23) autor rozlišuje studium dějin liturgie čili historické bádání „o liturgickém vývoji a liturgické praxi“ v českých zemích a studium dějin české katolické liturgiky. První oblasti se dotýká jen letmo. Nejde však o téma sekundární, vždyť autor sám označil poznání toho, jak byly v dějinách studovány dějiny liturgie, za segment dějin liturgiky (s. 21). Lze se přitom ovšem ptát, zda můžeme specializovaný historický výzkum věnovaný dějinám liturgie ipso facto považovat za liturgiku a tvrdit, že „dějiny liturgie jsou teologickou disciplínou proto, že se zabývají uchopováním zjevení Boha v dějinně proměnlivém liturgickém slavení“ (s. 21). Myslím, že řada studií věnovaná dějinným podobám liturgie o to neusiluje a považuje se spíše za studii historickou nežli liturgickou (teologickou). Tím méně si pak jsem jist, že lze dějiny liturgiky označit za teologickou disciplínu jenom „proto, že se zabývají reflexí tohoto uchopování [zjevení Boha v dějinně proměnlivém liturgickém slavení]“ (ibid.). Přesněji, snad je lze za teologickou disciplínu označit tehdy, kdy se zabývají reflexí, ne však asi automaticky i tehdy, kdy prostě shromažďují fakta.

Jsou-li ovšem studie věnované dějinám liturgie – zvláště pak dějinám liturgie v českých zemích – segmentem dějin české liturgiky, jak uvádí autor, měl být výčet příslušných titulů součástí sestavované bibliografie (pokud vyhovují časovému vymezení práce) nebo její

vstupní části (pokud se mu vymykají). Na daném místě (s. 22) je poskytnut pouze výčet několika málo titulů. Zaráží absence studií věnovaných staroslověnské liturgii na našem území a přechodu k ritu latinskému, středověkým sporům ohledně vysluhování eucharistie, dějinám českého kalendáře a českých bohoslužebných textů, otázce národního jazyka atp. Ve vlastní bibliografii předkoncilních prací se některé studie objevují, i když i zde mohl být výčet úplnější: srov. např. ČERNÍK, Josef. *Vznik a osudy slovanské liturgie*. Na Velehradě: M. Melichárek, [mezi 1914 a 1918]; VAJS, Josef. *Hlaholské knihy obřadní a zlomky Selcské*. Praha: Král. čes. společ. nauk, 1909; ID. *Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský*. Praha: Král. česká společnost nauk, 1910; ID. *Psalterium palaeoslovenicum croatico-glagoliticum*. Pragae: Politika, 1916; VAŠICA, Josef. *Staročeské evangeliáře: studie průpravná*. V Praze: Česká akademie věd a umění, 1931; NEUMANN, Augustin Alois. *Z dějin bohoslužeb v době husitské*. Hradec Králové: Tiskové družstvo, 1921; OLIVA, Václav. *O národním jazyce při bohoslužbách*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna V. Kotrba, 1906.

Z novější doby mohly být na daném místě zmíněny např. práce: POKORNÝ, Ladislav. *Z dějin liturgie u nás*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1969; ID. *Dějiny liturgie*. Praha: Katechetické studium při CMBF, 1969; ID. *Liturgika*. 2. [díl]. *Dějiny liturgie v přehledu*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1977; ID. *Liturgika: Eucharistická slavnost ve starověku a středověku*. Litoměřice: Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta, [196?]; GABRIELOVÁ, Jarmila. *Slovanská liturgie v českých zemích po roce 1860*. In *Bůh a bohové: Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*. Praha: KLP, 2003, s. 255–263; TŘEŠTÍK, Dušan. *Slovanská liturgie a písemnictví v Čechách 10. století: Představy a skutečnost*. In *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 189–218; KALHOUS, David. *Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku*. *Český časopis historický* 2010, roč. 108, č. 1, s. 1–33; CHARVÁTOVÁ, Kateřina. *Cisterciácká liturgie a cisterciáckí světci v Čechách ve 13. a 14. století*. In *Světci a jejich kult ve středověku*. České Budějovice: ÚDKU KTF UK, 2006, s. 201–209; SLAVICKÝ, Tomáš. *Ritus romanus slavonico idiomate: cyrilometodějská tradice v konceptu Josefa Vajse a obnova staroslověnské liturgie v českých zemích na počátku 20. století*. *Slavica litteraria* 2014, roč. 17, č. 1, s. 41–59; KRMÍČKOVÁ, Helena. *K počátkům kalicha v Čechách: studie a texty*. Brno: Masarykova univerzita, 1997; COUFAL, Dušan. *Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414–1431: předpoklady basilejské disputace o prvním z pražských artikulů*. Praha: Kalich, 2012. A tak dále.

Pokud jsem špatně porozuměl místu dějin liturgie, zvláště dějin liturgie v českých zemích, v dějinách české liturgiky, prosím o jeho objasnění v průběhu obhajoby.

Mám za to, že celá epistemologická pasáž by si pro budoucnost zasloužila nové, důkladnější zpracování.

II. ČÁST

Druhá část práce předkládá bibliografický přehled české katolické liturgiky do II. vatikánského koncilu. Vzhledem k tomu, že je licenciátní práce pojata „jako bibliografická rešerše“ (s. 10), jde vlastně o ústřední část celého pojednání. Autor ovšem předem upozorňuje, že jde o soupis „prozatímní“ a o „sondy“ (ibid.). Ke kritériím pro sestavování bibliografie mi přicházejí na mysl tyto poznámky:

Nerozumím tomu, proč byla „snaha o sestavení výčtu, který by zahrnoval co možná největší část české liturgické produkce v uvedeném období“ označena za jedno z „kritérií zařazení textů do seznamu“ (s. 25): o žádné kritérium se tu podle mne nejedná, spíše jen o základní požadavek badatelské práce.

Má jít o produkci české katolické teologie, tj. o práce sepsané původně v českém jazyce a vzniklé na území českých zemí. Otázka, jak se k tomuto kritériu mají překlady odborných studií a překlady liturgických pramenů, již zazněla. Zpochybňuji striktní omezení na práce v českém jazyce, neboť některé práce mohly být publikovány v jazyce jiném (např. v zahraničním periodiku) a přece být nezpochybnitelným výstupem české liturgiky – podobně jako dnes. Příkladem, který toto kritérium zřetelně problematizuje (ve smyslu mých námitek v knize *Teologie ve stínu*), je HNOJEK, Antonín Vojtěch. *Christ-Katholische Liturgik: zunächst zur Ausübung für Pfarrer und Kapläne des Weltpriesterstandes in der abendländischen Kirche, mit Berücksichtigung der in den österreichischen Staaten, der Provinz Böhmen und der leitmeritzer Diözese insbesondere über die katholische Liturgie bestehenden Verordnungen*. Sv. 1–5. Prag: In der Fürsterzbischöflichen Buchdruckerei unter der Leitung des W. Špinka, 1835–1842. Dostupné ve skenu skrze katalog Národní knihovny. Hnojek (1799–1866) byl emeritní profesor pastorální teologie na teologickém učilišti v Litoměřicích, český národní obrozenec. Několik jeho textů v češtině licenciátní práce cituje, tuto však nikoli. Jde přitom o velmi obsáhlou, vědecky pojatou pětidílnou liturgiku určenou diecéznímu kléru mj. v české církevní provincii (a s censurou pražského arcibiskupa), tedy o tzv. klerickou linii, z rané fáze sledovaného období. Hnojek vychází ze svých poznámek k přednáškám. Nijak nezduodňuje jazyk, v němž publikuje: očividně je samozřejmé, že text, který český autor psal nejprve pro potřeby semináře v Litoměřicích a potom pro všechny „rakouské státy“, českou církevní provincii a litoměřickou diecézi, musel být publikován v němčině. Opravňuje nás to k tomu, abychom toto dílo nepokládali za jednu z hlavních prací z dějin české katolické liturgiky? Autor v předmluvě ke své knize *Katechismus o svatých obřadech církve katolické*. W Praze: Knížecí arcibiskupská knihtiskárna v Seminári, 1846 (2., porozmnožené a poopr. vyd. V Praze: Bedř. Rohlíček, 1855 – nezachyceno v licenciátní práci!) uvádí: „Zkvétající naše literatura česká den ke dni víc a víc bohatne utěšenými plody všelikých věd. Ač ale o předmětech náboženských odedávna jazykem českým hojně psáno bývalo a posude se píše: nicméně velmi po řídku máme v češtině spisů "o obřadech církve katolické". Jelikož pak nejvš třeba každému katolíku, aby dostatně seznal hluboký a spasitelný jejich význam a směr: sepsal jsem tuto knížku. [...] Kdo by zevrubnější ještě vědomosti o svatých obřadech církve katolické žádostiv byl, nechť nahlídne do mého německého spisu...“ Z předmluv k oběma vydáním plyne, že jde o spis, který se obrací primárně k obecným školám a gymnasiím, ale i k dospělým. Je psán vědomě česky, aby dostihl česky mluvící obyvatele země a zaplnil mezeru v existující literatuře. (Autor dokonce uvádí, že mnoho běžně užívaných pojmů je v latině, on však vedle nich staví a užívá „i jmen českých, dílem nově utvořených“, a doufá, že to „nikdo za zlé nepoloží, anť sklad ohebné mateřčiny tím poněkud rozmnožen jest“. Jsme tedy svědky tvorby české liturgické terminologie.) Současně se ale neproblematicky předpokládá, že zájemce o hlubší vědění vezme do ruky německy psaný spis téhož autora, který je právě tak projevem české katolické liturgiky, jako jeho česky vydané spisy.

Má jít o texty jednoznačně obsahující teologicko-liturgickou reflexi. Připomínám výše položenou otázku související s ryze historickými studiiemi k dějinám liturgie a doplňuji ji o otázku (v podstatě neteologických) edicí starších českých liturgických textů, ať již latinských nebo českých: např. MENČÍK, Ferdinand (ed.). *Dva Evangelistáře*. Praha: F. Menčík, 1893; ČERNÝ, František (ed.). *Evangeliař olomoucký*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901 apod.

Má jít o texty vzniklé před rokem 1962, tedy před začátkem II. vatikánského koncilu. Důvody pro volbu tohoto mezníku ad quem jsou pokládány za zřejmé, zůstávají nevysvětleny. Terminus a quo jasně stanoven není. V anotaci stojí, že práce sleduje „období od napsání první česky psané liturgické příručky“ z r. 1607, čímž je míněno *Prawidlo Služebnostij*

Cýrkewnijch..., jejichž autorem byl Tobiáš Závorka Lipenský (1533–1612), moravský luterský kazatel. Tento svůj původní záměr však autor opustil v okamžiku, kdy studium omezil na katolickou liturgiku. Proto na jiném místě uvedl: „od vzniku pastorální teologie v Rakousku (1772)“ (s. 10), s dovětkem: do té doby „česká liturgická produkce [...] neexistovala“ (s. 85), „česky psané katolické liturgiky z tohoto období neexistují“ (s. 86). Až Rautenstrauchovy reformy teologického studia daly vzniknout pastorální teologii, jejíž součástí byla i liturgika. Ve skutečnosti však autor spatřuje klíčový mezník až u r. 1832, kdy se poprvé v češtině objevuje pojem liturgika, a ještě spíše u r. 1852, kdy „vznikl v českém prostředí nový literární žánr, taktéž označovaný liturgika“ (s. 95), resp. začaly se „objevovat laické liturgické příručky“ (s. 89). Bibliografická rešerše sleduje období od 30.–40. let 19. století.

Nerozumím dvěma skutečnostem. Za prvé, proč je podoba liturgiky v období po r. 1772 (a před r. 1832/1852) představena pouze ze sekundární literatury a proč nejsou do bibliografie zařazeny tituly, v nichž je obsažena? Myslím, že mohl být představen alespoň CHLÁDEK, Jiljí. *Počátkowé Opatrnosti Pastýřské neb krátká Navčenj, gakby se Pastýřové duchownj w powolánj swém chowati měli*. Sv. 2. W Praze: Pjsemem Frantisska Geřábka w Železných dweřjch, 1780, kde je řeč o slavení svátostí. Snad i další tituly, kterými by bylo překlenuto období od r. 1772 do 30. let 19. století. V této věci se vyplatí konzultovat JUNGSMANN, Josef. *Historie literatury české aneb saustawný přehled spisů českých, s krátkau historií národu, oswícení a jazyka*. 2. vydání. W Praze: W kommissí kněhkupectwí F. Řiwnáče, 1849. Zmiňuje:

SELISKO, Ferdinand. *Weykladowe Swatých Ceremonij, Ržádůw, Swátkůw, Památek, Obyčegůw, a Nádánj w Cýrkwy Božj spasytedlně zřjzených, a wykonáwaných*. Wytisštěný w Hradcy Králowé: v Jana Kljmenta Tybelli, [1774] (psáno 1772). Selisko (1726–1786), sídelní kanovník u Sv. Ducha, sepsal komentář k liturgickému roku. Dostupné ve skenu skrze katalog Národní knihovny.

Uwedení k prawému Bohu i lidem milému způsobu, kterak se má slaužiti u oltáře při mši sw.: pro nábožné a bohabožné pracholiky. W Hradci Kr. 1824 – zřejmě jenom ministrantská příručka

Doplňuji: KRÁL, Josef M. *Geden Owčinec a geden Pastýř, to gest: Řjmská, neomylná, stále trwagjčj, widitedlná, gedna, katolická, swatá Aposstolská Cjrkew Kristowa*. Díl 1. W Praze a w Hradci Králowé: Nákladem Jana H. Pospjssila, 1829. Dostupné ve skenu skrze katalog Národní knihovny. Od s. 90 pojednává o svátostech, a to tak, že k hledisku dogmatickému vždy připojuje pojednání o souvisejících obřadech, a to i s ohledem historickým; u mše svaté jsou představeny různé rity. Další tři svazky téhož díla jsem v ruce neměl.

Druhá věc, které nerozumím, je tvrzení, že před r. 1772 česká liturgika neexistuje a že „první česky psanou liturgiku“ vydal Josef Antonín Šrůtek r. 1852 (s. 128 a 98). Autor ostatně své tvrzení v závěru práce zmírňuje poukazem na to, že zpracování dějin české liturgiky před r. 1772 je dosud nenaplněným úkolem (s. 129–130). A skutečně, díky Palackému jsem našel několik titulů, které tvrzení, že česká katolická liturgika vznikla až v poslední třetině 18. století, zpochybňují. Vedle spisů luterských a českobratrských totiž zaznamenal i několik katolických, které by si zasloužily pozornost:

HOSTOUNSKÝ, Jan Peit. *Knižka Prwnj De benedictionibus O Poswěcowánj wsseligakého Tworu které w Katolické Křestianské Ržjmské Cýrkwi, z obzwasstnjmi Ržády, přes celý Rok Knežij wykonáwagj*. Wytisštěna w Starém Měště Pražském w Tobiásse Leopolta, 1616; ID. *De Consecrationibus & Benedictionibus Episcoporum To gest Knižka O Poswěcowánj, a Požehnánj, která sami Biskupowé vlastně w Cýrkwi Katholické wykonáwagj*. Wytisštěna w

Starém Městě Pražském v Tobiásse Leopolda, 1617. Hostounský (16.–17. století), arcidiákon bílinský, předkládá cosi jako komentář k benedikcionálu. Dostupné ve skenu skrze katalog Národní knihovny.

Slaupiek Messnj, To gest Wyswětlenj Tagemstwj Swaté Msse, a wsech Ceremonyi, kteréž se při takowé Službě Božj vžjwagj s přidánjm vžitečných Modliteb. Wytisštěný w Starém Městě Pražském: v Dědicuw Sstěpána Biliny, 1630. Kniha jsem v ruce neměl, je dostupná v Národní knihovně.

HOFFMAN, Jindřich Ondřej. *Zrcadlo Náboženstwj To gest: Půwod, Spůsob, Příčina, Smysl, Wýklad, a Vžitek wssech Ceremonyj w Cýrkwi Katolické každoročně, y každodenně Obyčegných.* Wytisštěné w Starém Městě Pražském w Ympressý Akademické 1642. Hoffman (ca 1580–1646), děkan v Německém Brodu, uvádí, že vyšel z latinských spisů zvl. jezuitských a že je vyložil česky „pro vzdělání lidu prostého“. Pojednal o církevních ceremoních obecně, o ceremoních jednotlivých svátostí, o chrámech (jejich stavění, svěcení, o posvěcení výbavy, o oltáři a další výbavě kostela), o liturgickém roku, o procesích a poutích, o ceremoních při modlitbě, nemoci a pohřbu. – Možná nejstarší český psaná katolická liturgika ve vlastním smyslu slova.

ČÁSLAVSKÝ, František Samuel. *O ceremoních sedmi svátostí a církevních, o kráse kostela a věcech v něm, o poutích, o posvěcení menších věcí atd.* (rukopis, 1681) – nekonzultováno.

VYCHAEUS, Václav Pankrác. *O Neyswětégssý Nowého Zákona Obětj Msse Swaté, Knjhy na gedenácte Djlw rozdělené.* Díl 1. *O Obětech Starozákonnjch.* Díl 2. *O důstognosti Obětj Msse Swaté nad Obětj Starozákonnj.* Díl 3. *O poswátných Obyčegjch Msse Swaté.* Díl 4. *Rozličné Otázky o Mssy Swaté.* Wytisštěno w Praze: w Jmpressy Universitatis Carolo-Fordinandae [!] w Kollegi Towaryšstwa Pána Gežjsse v Swatého Kljmenta bljž Mostu, za Jana Frantisska Starka Faktora, 1699; ID. *O Neyswětégssý Nowého Zákona Oběti Msse Swaté, Knjhy na wjce Djlw rozdělené.* Díl 5. *O Mssech Swatých kteréž se wykonáwagj na památku Blahoslawené Panny Marye.* Díl 6. *O Mssy Swaté pod památkau Swatých Angeluw.* Díl 7. *O Mssy Swaté pod památkau Swatých a Wywolených Božjch.* Wytisštěno w Praze: w Jmpressy Universitatis Carolo-Fordinandae w Kollegi Towaryšstwa Pána Gežjsse v Swatého Klimenta bljž Mostu za Jána Frantisska Starka Faktora, 1701. Vychaeus (asi 1632–1705), děkan kostela v Novém Bydžově, sepsal dogmaticko-liturgické pojednání o mši. Dostupné ve skenu skrze katalog Národní knihovny.

Na základě těchto titulů se domnívám, že obraz počátků české katolické liturgiky bude třeba významně opravit a bibliografii doplnit, pochopitelně i po důkladné rešerši v katalogu starých tisků.

K excerpici periodik mne napadají dvě připomínky. První z nich se týká toho, že autor nijak nevysvětlil výběr časopisů, kterým se věnoval. Zvolil *Blahověst*, *ČKD*, *Na hlubinu*, *Nový život*, *Pax*. U tří z nich se opřel o existující bibliografie, což jistě podpořilo jejich volbu. Přesto zůstává – i při velkém rozsahu nálezů – tato část bibliografie pouhým torzem. Zaráží např. to, že se práce nikterak nezmiňuje o časopise *Cyril* (původně *Cecilie*), který vycházel v l. 1874–1948 s podtitulem „časopis pro katolickou hudbu posvátnou“, od r. 1930 – v jasné návaznosti na liturgické hnutí – s dovětkem „a liturgii“ (dostupný na internetu). Rešerše by neměla míjet kněžské stavovské časopisy typu *Pastýř duchovní*, *Rádce duchovní*, *Dobry pastýř*, *Duchovní pastýř*. Doporučil bych i zevrubnou rešerši v publikacích Josefa Florianana (s pomocí vydané bibliografie): některé tituly autor zaznamenal, jiné nikoli (GUARDINI, Romano. *Liturgie jako hra*. Stará Říše na Moravě: Marta Florianová, 1931); mám ale na mysli především periodika typu *Archy*, *Nova et Vetera*, *Kurs*. Nahlédl bych do listů *Hlídky*,

Vyšehrad, Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje (s pomocí vydané bibliografie) a do periodika břeňnovských benediktinů *Praporec*.

Druhá připomínka k periodikům se týká autorovy snahy rozřídít články uvnitř jednotlivých časopisů tematicky. Nevím, zda je to vhodné. Je síto dostatečně podrobné? Je aplikováno (a aplikovatelné) stejně na všechna periodika? Odpovídají zvolené kategorie vnitřní struktury liturgiky, jak je definována ve vstupní části práce? Dávám k úvaze, zda takto postupovat i v budoucnosti, a pokud ano, zda takto netřídít všechny publikace, aby se zvýšila výpovědní hodnota bibliografické rešerše.

III. ČÁST

Třetí část kvalifikační práce představuje „prizmatem typické liturgické produkce“ dějiny liturgiky v českých zemích 1772–1962. Jde vlastně o výtěžek autorova úsilí a předběžné shrnutí získaných poznatků.

Metoda této části kombinuje jednak studium a reflexi sekundární literatury o liturgice té které periody, jednak poukaz na „typický“ text, který je s ní spojen. Nejde tedy primárně o precizní podání dějin liturgiky na základě zevrubné analýzy vyhledaných textů a biografie jejich autorů, kontextualizace atd. Vnímám tuto část kvalifikační práce spíše jako záznam současného stavu autorových poznatků a jejich provizorní spojení s prvním vhladem do několika titulů.

K podobě české katolické liturgiky před r. 1772 jsem již poznámky učinil. Dodávám jenom, že nerozumím tomu, proč autor klade vznik pastorální teologie v českých zemích právě do r. 1772. Nijak to neobjasnil. Sám přece uvádí, že Rautenstrauchova reforma je z r. 1774 (s. 91–92). S čím se tedy vlastně pojí rok 1772?

Za stěžejní zjištění považuje autor detekci dvou linií české katolické liturgiky – klerické a laické (s. 27–28 a 85nn). Ukazuje, že liturgika klerická byla od Rautenstrauchovy reformy spojena s výukou pastorální teologie a že se předtím vyskytovala „v rámci přípravy a kněžské povolání, nikoli ale jako samostatný předmět“ (s. 86). To však bude třeba ještě prověřit. MILLAUER, Maxmilian. *Entwurf einer Geschichte des Studiums der Pastoraltheologie an der K.K. Karl-Ferdinand'schen Prager Universität*. Prag: J. G. Calve, 1821, s. 14–16 (dostupné na webu CDČT) tvrdí, že liturgiku vyučovali již jezuité a že stolice liturgiky byla zřízena r. 1757, kdy se jí ujal Franz Hofmann SJ, pozdější první c.k. direktor teologické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity. Přináší výčet jeho nástupců z řad jezuitů až do r. 1774, kdy se výuky krátce chopil diecézní kněz. Pastorální teologie pak (ve smyslu reformního dekretu) přišla až poté, co byl r. 1775 jejím profesorem jmenován Christian Pitroff a co byla r. 1776 zřízena příslušná stolice. Tím zřejmě zanikla předchozí stolice liturgiky. – ZSCHOKKE, Hermann. *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich: aus Archivalien*. Wien: Braumüller, 1894, s. 187–188, 190 (dostupné na webu CDČT) klade vznik stolice liturgiky do r. 1752, přináší výčet jejích nositelů od r. 1757 a dodává, že jezuité učili liturgiku již od r. 1747.

Skutečnost, že se česká katolická teologická produkce členila na klerickou a laickou, platí zcela obecně a dlouhodobě (viz výše Hoffman: „pro vzdělání lidu prostého“). Nutno dodat, že toto členění nebylo způsobeno jenom snahou posloužit laikům (POSPÍŠIL, Ctirad V. Prorocký rys novodobé české teologie. *Teologické texty* 2006, roč. 17, č. 3, s. 129–131), nýbrž také tím, že na teologických fakultách a bohovědných učilištích byla až do sklonku 19. století předepsána výuka v latině a němčině. Předepsány byly i cizojazyčné učebnice. Pokud tedy chtěl český autor zveřejnit teologické pojednání v mateřtině, musel je – alespoň formálně –

orientovat ke čtenářům mimo řady studentů bohosloví: k laikům nebo klerikům. Jen výjimečně tomu bylo jinak, jako u Chládky, jehož česky psaná pastorální teologie z l. 1780–1781 byla určena seminaristům. Většina výuky však probíhala v latině a němčině. *Časopis katolického duchovenstva* svědčí o tom, že se česká teologie ve 20.–30. letech 19. století rodila jako vědomá snaha pěstovat nadnárodní (resp. cizojazyčně vystudovanou) teologii v češtině, aby si tak klérus osvojil schopnost vyjadřovat pravdy víry česky. Až později přišla vědomá a organizovaná snaha věnovat českému národu původní, česky psané teologické monografie. Nuže, v tomto kontextu nepřekvapuje, že „laická“ linie české katolické liturgiky vydala plody dříve a četněji než linie „klerická“. – O tyto postřehy bych doplnil autorovo důvtipné vykreslení historického rámce vzniku laické liturgiky (s. 95–98). Je ostatně symptomatické, že poté, co konstatoval existenci linie klerické, neuvádí pro celé 19. století jediný titul, který by k ní přiřadil (s výjimkou článku Františka Vacka v *ČKD* 1832). Objevuje ji vlastně až v období první republiky (s. 103nn), ačkoli ani zde žádný titul určený klerikům podrobněji představuje.

Pasáž o liturgickém hnutí je pro dané účely zpracována dobře, nenapadá mne, co bych doplnil. Snad jen to, že by bylo zajímavé uvědomit si lépe, že nově vyvstalá souvislost mezi liturgikou s eklesiologií v liturgickém hnutí je časově identická s obnovou eklesiologie, a to i té české. Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Česká katolická eklesiologie na počátku druhé poloviny 20. století*. In ID. (ed.). *Česká katolická eklesiologie druhé poloviny 20. století*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 9–46. Neuvědomuji si ale, že by prostředí, v nichž se obnovovala česká teologie církve, byla identická s prostředím, v nichž se obnovovala liturgika. Souhlasím s myšlenkou, že „studium dějin liturgiky by bylo vhodné propojit s dějinami (české) eklesiologie, aby jasněji vynikla propojenost sebepochopení církve a jejího liturgického slavení“ (s. 129).

Čtu-li kapitolu týkající se periody I. 1939–1950, mám pocit, že autor hromadí postřehy a poznámky, tu více, tu méně rozsáhlé, někdy i ne zcela spojené s tématem. Např. u knihy *Bohosloví: co a jak číst pro studium jeho jednotlivých oborů*. Praha: Vyšehrad, 1946 je zbytečně představen celý obsah, přičemž ovšem o stati J. Reinsberga se dozvídáme jenom to, na jaké autority odkázal. Dlouhé si mi jeví i obecné představení plánu akce pro vydávání českých vysokoškolských příruček bohovědných (1949–1950).

U periody 1950–1962 se autor detailněji než jinde soustředí k výuce liturgiky, ačkoli současně poznamenává, že liturgika „postupně ztratila didaktický potenciál jednoho z předmětů uvádějících do nauky a praxe římskokatolické církve“ (s. 119). Tomuto tvrzení nerozumím. Dobová svědectví se shodují v tom, že liturgie byla za komunistického útlaku výsadním způsobem, jak prožívat víru a církevní společenství, rozvíjet a upevňovat křesťanské rodiny a čerpat sílu ke koherentně křesťanskému způsobu života. S ohledem na tuto roli liturgie by se měl zvýšit i význam liturgiky. Opravdu tomu tak nebylo? Je otázka, jestli dva citované liturgické texty české provenience poněkud nezkrusují obraz doby. Bylo by ostatně žádoucí rozšířit jejich znalost excerpací periodika *Duchovní pastýř* a případně i samizdatů, jsou-li ovšem dochovány.

ZÁVĚR

Oponentský posudek se záměrně soustředil na slabší místa posuzované licenciátní práce. V závěru chci proto vyzdvihnout, že autor předložil pojednání, které dokládá správnou volbu tématu a zájem o ně, metodologickou zkušenost i píli a zejména nepřehlédnutelné výsledky. Dosažená zjištění jsou jistě zdokonalitelná ve všech částech práce, její kvalita je nicméně dostačující k tomu, abych tvrdil, že **licenciátní práce má být při obhajobě hodnocena**

kladně. Výsledek bibliografické rešerše ukazuje, že má historik české katolické liturgiky dostatek pramenů, o které se může ve svém dalším výzkumu opírat. Není pochyb o tom, že v tomto ohledu licenciátní práce splnila svůj účel.

V posudku jsem předložil celou řadu podnětů. V průběhu obhajoby bych rád vyslechl autorovu repliku ke třem z nich:

- a) problematika českého jazyka v definici množiny textů spadajících do dějin české katolické liturgiky;
- b) místo dějin (české) liturgie v dějinách (české) liturgiky a teologická povaha takových studií;
- c) příčiny datace vzniku české liturgiky rokem 1772, otázka její existence před tímto rokem a v období od 70. let 18. století do 50. let 19. století.

Praha, 20. 7. 2015

prof. PhLic. Vojtěch Novotný, Th.D.